

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.4.31>

EUROPEJSKIE STANDARDY REGULACJI PRAWNEJ DZIAŁALNOŚCI HROMAD TERYTORIALNYCH

Yevhen Semenov

student Dniepropetrowskiego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Dniepr, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4113-3401

e-mail: Eugene_Semenov@ukr.net

Adnotacja. W artykule przeanalizowano główne koncepcyjne dokumenty europejskie regulujące działalność hromad terytorialnych. Proces tworzenia międzynarodowych norm w regulowaniu działalności hromad terytorialnych jest kontynuowany i ma charakter dynamiczny. Procesy te świadczą o kształtowaniu się głębokich tendencji integracyjnych, których przejawem jest opracowanie jednolitego, ujednoczonego podejścia, a przystąpienie do nich Ukrainy, postrzeganie, uznawanie i wdrażanie przez nią międzynarodowych norm demokracji lokalnej niewątpliwie będzie miało pozytywny wpływ na kształtowanie się i wzmacnianie hromad terytorialnych, kształtowanie i rozszerzanie ich ram prawnych.

Słowa kluczowe: hromada terytorialna, standardy europejskie, rozwój regionalny, samorząd terytorialny.

EUROPEAN STANDARDS FOR LEGAL REGULATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Eugene Semenov

applicant of the Dnepropetrovsk state

University of Internal Affairs (Dnipro, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4113-3401

e-mail: Eugene_Semenov@ukr.net

Abstract. The article analyzes the main conceptual European documents governing the activities of territorial communities. The process of creating international standards in regulating the activities of territorial communities continues and is dynamic. These processes testify to the formation of deep integration tendencies, the manifestation of which is the development of a unified approach, and Ukraine's accession to them, adoption, recognition and implementation of international standards of local democracy will undoubtedly have a positive impact on the formation and strengthening of territorial communities. bases.

Key words: territorial community, European standards, regional development, local self-government.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Євген Семенов

*здобувач Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-4113-3401

e-mail: Eugene_Semenov@ukr.net

Анотація. У статті аналізуються основні концептуальні європейські документи, що регулюють діяльність територіальних громад. Процес створення міжнародних стандартів в регулюванні діяльності територіальних громад триває і носить динамічний характер. Ці процеси свідчать про формування глибоких інтеграційних тенденцій проявом яких є розробка єдиного уніфікованого підходу, і приєднання до них України, сприйняття, визнання і реалізація нею міжнародних стандартів місцевої демократії, безсумнівно, буде позитивно впливати на становлення і зміцнення територіальних громад, формування і розширення їх законодавчої бази.

Ключові слова: територіальна громада, європейські стандарти, регіональний розвиток, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. Використання міжнародно-правових норм і стандартів в нормативному регулюванні діяльності територіальних громад є вкрай своєчасним. Вхідження України в світову спільноту як повноправного члена накладає певні обов'язки по реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань не тільки на міжнародній арені, а й усередині країни. З останнім виникають суттєві труднощі, обумовлені не стільки небажанням правлячої еліти виконувати міжнародні зобов'язання, скільки важкою політичною і економічною кризою, в якій опинилася Україна, і, як наслідок, відсутністю матеріальних умов і політичної волі, а й з особливостями менталітету народу, який прожив і виростив багато поколінь

в умовах тоталітарного мислення, яке передбачає і досить низький рівень правосвідомості і правової культури.

Міжнародний і зокрема європейський досвід переконливо показує, що дієва децентралізована система територіальної організації публічної влади та управління є невід'ємною складовою сучасної демократичної, правової держави. Інституційною основою такої системи є спроможне місцеве самоврядування та збалансований регіональний розвиток (Гройсман, 2015: 10).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в Україні проблеми місцевого самоврядування активно досліджуються вченими. Що ж до розробки питань використання міжнародно-правових норм і стандартів в нормативному регулюванні діяльності об'єднаних територіальних громад, то на сьогоднішній день таких досліджень проведено явно недостатньо, особливо зважаючи на постійний динамізм в цій сфері. Саме ці та інші обставини й визначають актуальність обраної теми.

Становленню й розвитку теорії та практики місцевого самоврядування займалися такі українські та зарубіжні науковці, як-то: В.Б. Авер'янов, Г.В. Атаманчук, М.О. Баймуратов, Г.В. Барабашев, В.О. Барахтян, В.І. Борденюк, В.Є. Бражников, І.П. Бутко, В.І. Васильєв, А.І. Васильчиков, М.П. Воронов, А.З. Георгіца, В.М. Кампо, А.М. Колодій, М.І. Корнієнко, В.В. Кравченко, М.О. Краснов, О.Є. Кутафін, П.М. Любченко, Н.Р. Нижник, Р.С. Павловський, В.Ф. Погорілко, М.В. Постовий, М.О. Пухтинський, А.О. Селіванов, М.Ф. Селівон, Б.О. Страшун, В.М. Терлецький, Ю.М. Тодика, О.Ф. Фрицький, М.В. Цвік, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, К.Ф. Шеремет, К.С. Шугріна, В.Д. Яворський та інші.

Метою статті є аналіз основних концептуальних європейських документів, що регулюють діяльність територіальних громад з метою втілення деяких прогресивних підходів в практику державотворення України.

Виклад основного матеріалу. До основних концептуальних європейських документів, що регулюють діяльність в тому числі територіальних громад, на наш погляд, доцільно віднести:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року (Європейська хартія місцевого самоврядування, 1985).

Необхідно наголосити, що цей концептуальний документ є частиною національного законодавства України, оскільки, відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування» від 15 липня 1997 року № 452/97 (Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування, 1997) цю Хартію, підписану від імені України 06 листопада 1996 року, було ратифіковано та з 01 січня 1998 року вона набрала чинності для України.

На шляху децентралізації та реформування місцевого самоврядування ключовим орієнтиром є Європейська Хартія місцевого самоврядування. Ті зміни, які сьогодні впроваджуються, передбачають реалізацію принципів субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, фінансової самодостатності, широкого застосування механізмів демократії. Перед нами стоїть завдання приведення місцевого самоврядування та територіальної організації влади у відповідність до європейських стандартів і виконання взятих державою міжнародних зобов'язань у цій сфері (Гройсман, 2015: 10).

Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована 37 державами-членами, здійснила значний позитивний вплив на розвиток місцевого самоврядування та демократії в Європі.

Слід зазначити, що Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює лише концептуальні підходи до діяльності територіальних громад.

2. Декларація про регіоналізм в Європі від 4 грудня 1996 року, прийнята Асамблеєю європейських регіонів. Хоча цей документ і не є юридично обов'язковим, проте він містить основні положення та завдання регіоналізму.

Так, у ч. 1 ст. 8 цієї Декларації зазначається, що відносини між державою і регіонами та між регіонами ґрунтуються на принципах взаємоповаги, співробітництва та солідарності. Регіони і держава мають сприяти взаємному співробітництву та утримуватися від дій, що спричиняють шкоду або обмежують здійснення повноважень на інших рівнях.

В Декларації підкреслюється, що регіон є найбільш вдалою організацією для вирішення регіональних проблем у відповідній та незалежній формі. Європейські держави мають в межах можливого сприяти тому, щоб регіонам були передані повноваження та фінансові ресурси, які необхідні для їх існування, вносячи у разі необхідності поправки до міжнародного законодавства.

3. Гельсінська декларація регіонального самоврядування від 28 червня 2002 року, прийнята на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування (Бордін, Квітка, Тарасенко, 2019: 18–25).

В документі наголошується, що у зв'язку з існуванням великої різноманітності моделей і форм регіонального самоврядування в Європі, що випливають з різних конституційних традицій і соціально-економічних, культурних та географічних умов, характерних для кожної держави доцільно розробити набір основних понять і принципів, які є загальними для всіх моделей регіонального самоврядування.

Рада Європи визнає і сприяє включенню загальних принципів місцевого самоврядування до європейського правового інструменту, який бере до уваги досвід її держав-членів.

Такий правовий інструмент: має поважати суверенітет, самобутність і свободу держав у визначенні своєї власної внутрішньої організації, що повинна відповідати цим загальним принципам; повинен бути достатньо широким, щоб визнати широкий спектр демократичних форм регіонального самоврядування; має чітко обумовлювати, що кожна держава має право вирішувати питання про доцільність створення органів

регіональної влади; не повинен порушувати принцип рівності між органами місцевої та регіональної влади стосовно автономії, якщо цей принцип встановлений конституцією або правом; не повинен призводити до створення ієрархії порівняльних оцінок між різними моделями регіональної автономії; повинен дозволити державам мати певний ступінь вибору для того, щоб враховувати специфічні особливості їхньої системи регіонального самоврядування (Бородін, Квітка, Тарасенко, 2019: 20).

В Декларації зазначається, що регіональні повноваження мають бути визначені Конституцією, статутом регіону або національним законодавством. Органи регіональної влади повинні, у рамках закону або Конституції, мати повну свободу дій для реалізації власної ініціативи з будь-якого питання, за виключенням тих, що вилучені з їхньої компетенції і перебувають у віданні будь-якого органу влади іншого рівня. Регулювання або обмеження регіональних повноважень має ґрунтуватися на нормах Конституції або закону.

Органи регіональної влади повинні мати повноваження ухвалювати рішення та адміністративні повноваження у сферах, що належать до їх компетенції. Ці повноваження повинні дозволяти прийняття і здійснення специфічної для цього регіону політики. Повноваження щодо ухвалення рішень можуть включати нормотворчі повноваження.

Для конкретних цілей і в межах, встановлених законом, інші державні органи можуть покласти певні повноваження на органи регіональної влади. У випадку, коли повноваження делеговані органам регіональної влади, вони повинні мати право адаптувати їх реалізацію до регіональних умов у межах, встановлених конституцією або законом (Гройсман, 2015: 35).

4. Стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні від 15–16 жовтня 2007 року, затверджена Валенсійською декларацією, прийнятою на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування.

Необхідно зазначити, що, відповідно до наказу Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 09 лютого 2009 року № 62 була утворена робоча група з питань впровадження в Україні Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні (Про утворення робочої групи з питань впровадження в Україні Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, 2009).

Мета цієї Стратегії полягає в тому, щоб мобілізувати і стимулювати дії національних та місцевих зацікавлених сторін таким чином, аби громадяни всіх європейських країн відчували користь від доброго демократичного врядування на місцевому рівні завдяки послідовному поліпшенню якості місцевих суспільних послуг, залученню населення до вироблення політик, які відповідають їхнім законним очікуванням.

Стратегія має три основні завдання: громадяни стають у центрі всіх демократичних інституцій і процесів; органи місцевої влади постійно вдосконалюють свою систему врядування; держави створюють і підтримують інституційні передумови для вдосконалення врядування на місцевому рівні, спираючись на свої чинні зобов'язання відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування та інших стандартів Ради Європи.

5. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи Rec(2007)12 про розвиток потенціалу на місцевому та регіональному рівні від 10 жовтня 2007 року.

Так, Комітет міністрів Ради Європи рекомендує урядам чітко визнати: важливість потенціалу органів місцевого врядування щодо надання високоякісних суспільних послуг на місцевому рівні та залучення мешканців до демократичного функціонування місцевих органів влади; що потенціал органів місцевого врядування суттєво залежить від навичок виборних представників, потенціалу корпоративного управління організації, кадрового потенціалу (навичок, наймання та утримання персоналу) та фінансових і проектно-управлінських навичок; важливість розвивати цей потенціал і надалі.

Крім того, Комітет міністрів Ради Європи рекомендує урядам створювати можливості, заохочувати та, за необхідності, надавати допомогу місцевим органам влади та іншим зацікавленим сторонам, включаючи асоціації місцевих органів влади, в рамках консультацій, співпраці і розробки стратегічного підходу до: розвитку їхньої ролі у зміцненні потенціалу місцевого врядування стосовно як виборних представників, так і штатного персоналу; розробки своїх власних стратегічних планів розвитку потенціалу місцевих органів влади з метою безперервного поліпшення їх керівництва та стратегічного управління, надання послуг, громадської участі та громадської етики; запровадження необхідних структур, процесів і спроможностей у рамках їх власної організації для дослідження, планування, фінансування, реалізації та оцінки програм розвитку потенціалу для місцевих та регіональних органів влади; ефективного використання таких методів розвитку потенціалу, як навчання, експертна оцінка, бенчмаркінг та обмін найкращою практикою; ефективного використання методів управління продуктивністю для підвищення стандартів надання послуг (Куйбіда, Толкованов, 2010).

6. Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 240(2008) про проект Європейської хартії регіональної демократії від 28 травня 2008 року (Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні, 2020).

Так, у цих рекомендаціях зазначається, що регіональна демократія сприяє подоланню наслідків глобалізації, зокрема, шляхом проведення регіональної політики економічного стимулювання, соціальної солідарності, розвитку культури та захисту регіональної самобутності.

7. Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування у неспокійний час: проблеми змін від 17 листопада 2009 року.

В цій декларації, зокрема, зазначається, що для досягнення мети, сутність якої полягає в забезпеченні доброго місцевого та регіонального врядування всім громадянам, необхідно, щоб у кожній з держав була

система місцевого та, де така створена, регіонального врядування, що ґрунтується на дотриманні принципів автономії й демократії, і система окремих місцевих та регіональних органів влади, які користуються правом місцевого (регіонального) самоврядування та забезпечують добре демократичне врядування для всіх громадян. Ці системи повинні регулярно оновлюватися і коректуватися з урахуванням мінливих потреб.

Було виділено ряд проблем в системах місцевої та регіональної демократії, наприклад: боротьба з низьким рівнем демократичної участі в громадському житті на місцевому та регіональному рівні; спрощення та зменшення вартості нинішньої системи місцевого й регіонального врядування та підвищення її ефективності; поліпшення спроможності та якості врядування місцевих та регіональних громад або влад; вивчення впливу демографічних (міграційних) тенденцій; поліпшення доступу до громадських послуг, що надаються на місцевому та регіональному рівні; полегшення транскордонного співробітництва для місцевих і регіональних влад; боротьба з територіальною нерівністю між і в межах місцевих та регіональних влад; боротьба зі зростаючими межами між сільськими та міськими районами; посилення соціальної згуртованості й протидія збільшенню політичного та релігійного радикалізму; боротьба з корупцією в місцевих та регіональних владах; боротьба зі зростаючим впливом цифрової нерівності на участь громадян; боротьба з розширенням великих конурбацій за рахунок середніх (малих) міст і сіл (Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування у неспокійний час, 2009).

8. Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи від 14 січня 1994 року (Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи, 1994).

9. Рекомендація СМ/Рес (2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року на 1311-му засіданні заступників міністрів.

Зокрема, держави-члени повинні: дотримуватися принципів надання інформації, викладеної в Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів, стосовно різних питань, що становлять інтерес для місцевої громади, з тим щоб їхні громадяни мали змогу висловлюватися щодо рішень, які впливають на їхню громаду або впливають особисто на них, і забезпечити прозорість в ухваленні рішень органів місцевого самоврядування, тим самим підвищуючи підзвітність осіб, які приймають рішення; шукати нових шляхів піднесення громадянської свідомості та спільно з громадами й органами місцевого самоврядування сприяти культурі демократичної участі; підвищувати обізнаність про належність до громади та заохочувати громадян брати на себе відповідальність за внесок у життя своїх громад; приділяти більше уваги зв'язкам між публічними органами влади і громадянами та заохочувати органи місцевого самоврядування наголошувати на участі громадян та уважно ставитися до їхніх вимог і очікувань з метою забезпечити належну відповідь на потреби, які вони висловлюють; виробити всеосяжний підхід до питання участі громадян, зважаючи як на процеси представницької демократії, так і на форми прямої участі в ухваленні рішень та в управлінні місцевими справами; уникати негнучких рішень і дозволяти експериментувати, надаючи перевагу розширенню прав і можливостей громадян; відповідно, державам-членам слід забезпечити широкий спектр інструментів участі та можливість їхнього комбінування й адаптації шляхів їхнього використання залежно від обставин; почати з поглибленої оцінки ситуації щодо участі на місцевому рівні, визначити відповідні точки відліку й упровадити систему моніторингу для відстеження будь-яких змін, щоб встановити причини будь-яких позитивних або негативних тенденцій в участі громадян та оцінити вплив прийнятих механізмів; уможливити обмін інформацією між країнами і всередині країн щодо передового досвіду із участі громадян, підтримати вивчення органами місцевого самоврядування ефективності різних методів участі та забезпечити, щоб громадськість була повністю поінформована про увесь спектр доступних можливостей; звернути особливу увагу на ті категорії громадян, які постають перед серйознішими труднощами в процесі участі, або на ті категорії, які *de facto* залишаються на узбіччі місцевого публічного життя; сприяти збалансованому представництву жінок і чоловіків під час участі у місцевій політиці та місцевому публічному житті; визнати потенціал дітей та молоді для сталого розвитку місцевих громад, і підкреслити роль, яку вони можуть відігравати; визнати і посилити роль асоціацій і груп громадян як ключових партнерів у розвитку та підтримці культури участі та як рушійної сили при практичному застосуванні демократичної участі; визнати, як культурно різноманітні та інклюзивні суспільства можуть сприяти участі кожного в публічному житті своїх громад; відповідно до принципу субсидіарності заохочувати і використовувати спільні зусилля органів влади на всіх рівнях врядування, при цьому кожен орган несе відповідальність за прийняття відповідних заходів у межах своєї компетенції (Рекомендація СМ/Рес (2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, 2018).

Висновки. До основних концептуальних європейських документів, що регулюють діяльність в тому числі територіальних громад, на наш погляд, доцільно віднести: Європейську хартію місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року; Декларацію про регіоналізм в Європі від 4 грудня 1996 року, прийняту Асамблеєю європейських регіонів; Гельсінську декларацію регіонального самоврядування від 28 червня 2002 року, прийняту на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування; Стратегію щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні від 15–16 жовтня 2007 року, затверджену Валенсійською декларацією, прийнятою на Конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування; Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи Rec(2007)12 про розвиток потенціалу на місцевому та регіональному рівні від 10 жовтня 2007 року; Рекомендації Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 240(2008) про проект Європейської хартії регіональної

демократії від 28 травня 2008 року; Утрехтську декларацію про добре місцеве та регіональне врядування у неспокійний час: проблеми змін від 17 листопада 2009 року; Хартію конгресу місцевих і регіональних влад Європи від 14 січня 1994 року; Рекомендації CM/Rec (2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року на 1311-му засіданні заступників міністрів.

Згадані вище концептуальні європейські документи, що регулюють діяльність в тому числі територіальних громад, окрім Європейської хартії місцевого самоврядування, яка є частиною національного законодавства України, оскільки її було ратифіковано, не мають обов'язкового характеру, але ці документи, крім усього іншого, мають типологічні, стандартизовані властивості і як би закріплюють можливі, бажані, допустимі, заохочувані і прийняті на міжнародній арені шляхи і адміністративно-правові форми реалізації міжнародного співробітництва в цій сфері.

Слід зазначити, що процес створення міжнародних стандартів в регулюванні діяльності територіальних громад триває і носить динамічний характер. Ці процеси свідчать про формування глибоких інтеграційних тенденцій проявом яких є розробка єдиного уніфікованого підходу. Приєднання України до цих процесів, сприйняття, визнання і реалізація нею міжнародних стандартів місцевої демократії, безсумнівно, буде позитивно впливати на становлення і зміцнення територіальних громад, формування і розширення їх законодавчої бази.

Список використаних джерел:

1. Досвід децентралізації у країнах Європи : зб. док. пер. з іноз. мов / заг. ред. В.Б. Гройсмана. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року
3. Куйбіда В.С., Толкованов В.В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах (збірник науково-аналітичних та навчально-методичних матеріалів, нормативно-правових актів з питань впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні). Київ : ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010, 258 с.
4. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування : хрестоматія / упоряд. Є.І. Бородин, С.А. Квітка, Т.М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНИ, 2019. 148 с.
5. Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. 300 с.
6. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15 липня 1997 року № 452/97.
7. Про утворення робочої групи з питань впровадження в Україні Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні : наказ Міністерства регіонального розвитку та будівництва України від 09 лютого 2009 року № 62.
8. Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті, прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року на 1311-му засіданні заступників міністрів.
9. Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування у неспокійний час: проблеми змін від 17 листопада 2009 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a16#Text
10. Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи від 14 січня 1994 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_674#Text

References:

1. Hroismana, V.B. (red.). (2015). *Dosvid detsentralizatsii u krainakh Yevropy* [Experience of decentralization in European countries]: zb. dok. per. z inoz. mov. K. : Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015. 766 p. [in Ukrainian].
2. *Ievropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia* [European Charter of Local Self-Government] vid 15 zhovtnia 1985 roku [in Ukrainian].
3. Kuibida, V.S., Tolkovanov, V.V. (2010). *Dosvid vprovadzhennia standartiv dobroho vriaduvannia na mistsevomu rivni v Ukraini ta inshykh yevropeiskykh krainakh* [Experience in implementing standards of good governance at the local level in Ukraine and other European countries] : zbirnyk naukovo-analitychnykh ta navchalno-metodychnykh materialiv, normatyvno-pravovykh aktiv z pytan vprovadzhennia standartiv dobroho vriaduvannia na mistsevomu rivni. Kyiv : TOV «Polihrafichnyi Tsentr «Kramar». 258 p. [in Ukrainian].
4. Borodin, Ye.I., Kvitka, S.A., Tarasenko, T.M. (2019). *Mizhnarodni standarty mistsevoho samovriaduvannia* [International standards of local self-government]: khrestomatiia. Dnipro : HRANI. 148 p. [in Ukrainian].
5. *Mizhnarodni ta yevropeiski standarty mistsevoho samovriaduvannia: problemy implementatsii v Ukraini* [International and European standards of local self-government: problems of implementation in Ukraine]: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (20 hrudnia 2019 r., m. Lviv) / za nauk. red. prof. M. Mykiievycha, prof. O. Sushynskoho, dots. R. Bedriia. Lviv : LRIDU NADU, 2020. 300 p. [in Ukrainian].
6. *Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii mistsevoho samovriaduvannia* [On ratification of the European Charter of Local Self-Government]: Zakon Ukrainy vid 15 lypnia 1997 roku № 452/97. [in Ukrainian].
7. *Pro utvorennia robochoi hrupy z pytan vprovadzhennia v Ukraini Yevropeiskoi stratehii innovatsii ta dobroho vriaduvannia na mistsevomu rivni* [On the establishment of a working group on the implementation of the European Strategy for Innovation and Good Governance at the local level in Ukraine]: nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku ta budivnytstva Ukrainy vid 09 liutoho 2009 roku № 62. [in Ukrainian].

8. Rekomendatsiia CM/Rec(2018)4 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam shchodo uchasti hromadian u mistsevomu publichnomu zhytti [Recommendation CM / Rec (2018) 4 of the Committee of Ministers to member states on the participation of citizens in local public life], pryiniata Komitetom ministriv 21 bereznia 2018 roku na 1311-mu zasidanni zastupnykiv ministriv. [in Ukrainian].
9. Utrekhtska deklaratsiia pro dobre mistseve ta rehionalne vriaduvannia u nespokiinyi chas [Utrecht Declaration on Good Local and Regional Governance in Troubled Times]: problemy zmin vid 17 lystopada 2009 roku. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a16#Text [in Ukrainian].
10. Khartiia konhresu mistsevyykh i rehionalnykh vlad Yevropy [Charter of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe] vid 14 sichnia 1994 r. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_674#Text [in Ukrainian].